

Riksadvokaten

Invitasjon til møte om straffeforfølgning av norske statsborgere som har deltatt i væpnet konflikt i Syria og Irak

Vi viser både til dommen i Oslo tingrett av 1. mars 2019 mot en kvinne som er dømt for deltagelse i terrororganisasjonen IS og debatten om retur av norske IS-medlemmer og deres barn til Norge. I denne forbindelse henvender vi oss til Riksadvokaten for å understreke viktigheten av at den norske påtalemyndigheten må forberede seg på rettsoppgjør mot norske IS-medlemmer og andre personer som kommer tilbake til Norge etter å ha deltatt i væpnet konflikt i Syria og Irak. Nedenfor er skissert noen særlige dilemmaer hvor vi inviterer Riksadvokaten til møte for videre dialog.

Straffeforfølgning av personer som returnerer til Norge fra Syria eller Irak vil kunne dreie seg om personer som har spilt ulike roller i en væpnet konflikt på vegne av IS eller andre væpnede grupper. Disse sakene vil derfor skille seg på følgende måter fra blant annet saken i Oslo tingrett hvor kvinnen som ble dømt var på vei til Syria:

1. Bruken av straffelovens bestemmelser om folkemord, krigsforbrytelser og forbrytelser mot menneskeheten

Det vil være snakk om rettssaker mot personer som kan ha deltatt i en ikke-internasjonalt væpnet konflikt. Deres handlinger vil således være omfattet av krigens folkerett også kalt internasjonal humanitærrett som i hovedsak er nedfelt i de fire Genèvekonvensjonene av 1949 med tilleggsprotokollene av 1977 og 2005. Disse konvensjonene anses i dag i all hovedsak som internasjonal sedvanerett. Genèvekonvensjonene pålegger stater å straffeforfølge alvorlige brudd på krigens folkerett (krigsforbrytelser). I tillegg kan det også komme personer til Norge som er mistenkt for deltakelse i folkemord eller forbrytelser mot menneskeheten. Disse forbrytelsene er også Norge forpliktet til å straffeforfølge ifølge folkeretten.

Det norske lovverket har i dag flere straffebestemmelser som kan anvendes mot personer som har deltatt i væpnet konflikt. Norge vedtok i 2008 egne straffebestemmelser om krigsforbrytelser, folkemord og forbrytelser mot menneskeheten. Det har imidlertid vært få saker for norske domstoler hvor personer er blitt dømt etter disse straffebestemmelsene.

Sakene som har vært mot de personer som har vært eller ønsket å reise til Syria eller Irak har i all hovedsak skjedd etter de norske terrorbestemmelsene. Norge fikk også i 2016 egne straffebestemmelser om militær virksomhet i væpnet konflikt m.m.

Selv om de norske terrorbestemmelsene og straffebestemmelsene om militær virksomhet i væpnet konflikt m.m. også kan anvendes mot personer som har deltatt i ikke-internasjonale væpnet konflikt i Syria og Irak, er det grunn til å stille spørsmål ved påtalemyndighetens hittil ensidige bruk av disse bestemmelsene og ikke kumulativt eller alternativt bestemmelsene om krigsforbrytelser, folkemord og forbrytelser mot menneskeheten som ble vedtatt i 2008. Ensidig anvendelse av de norske terrorbestemmelsene er slik vi ser det problematisk av flere grunner. Terrorbestemmelsene skiller for det første ikke mellom lovlige og ulovlige mål i en væpnet konflikt. En væpnet gruppe som angriper lovlige mål, som for eksempel militære anlegg, kan således bli straffet etter terrorbestemmelsene selv om handlingen er lovlig etter folkeretten. Selv om en organisasjon i en ikke-internasjonale væpnet konflikt med rette generelt kan anses som en terroristorganisasjon, eller en kriminell organisasjon, betyr ikke det at alle organisasjonens enkelthandlinger folkerettslig kan anses som terrorhandlinger. Ikke bare undergraver denne straffeforfølgningen den etablerte krigens folkerett, som nettopp skal gi beskyttelse til sivilbefolkningen i krig og konflikt. For tilhengerne til IS vil en slik anvendelse av terrorbestemmelsene heller ikke fremstå som noe annet enn at stater som Norge går etter deres politiske eller religiøse tilhørighet. For det andre vil en ensidig bruk av terrorbestemmelsene, og ikke for eksempel IS sin bruk av seksuell vold som krigsstrategi for å ødelegge jezidiene i Irak og Syria, ikke frå frem de strafferettslige interessene som er beskyttet av folkeretten om krigsforbrytelser, forbrytelser mot menneskeheten og folkemord.

Behovet for en operativ norsk straffebestemmelse om folkemord ble også fremhevet i Rwandadomstolens avgjørelse i 2006 i saken som gjaldt Michel Bagaragaza, som var tiltalt for folkemord. Til tross for at både norske myndigheter, aktor og forsvarer ønsket overføring til Norge for straffeforfølgning, kom Rwandadomstolen til at saken ikke kunne overføres siden Norge på det tidspunktet ikke hadde en egen straffebestemmelse om folkemord. Begrunnelsen for avgjørelsen var at forbrytelsene som Bagaragaza var tiltalt for – folkemord, sammensvergelse eller medvirkning til folkemord – har et annet innhold enn «ordinært» drap og verner om utsatte grupper fra å bli ødelagt som minoritetsgruppe. Folkemordbestemmelsen skal således beskytte spesifikke grupper, ikke bare individuelle liv. Ankekammeret fant derfor at det ville være uforenlig med vedtektene for Rwandadomstolen om saken ble overført til Norge.

Det er grunn til å tro at Rwandadomstolen ville ha kommet til tilsvarende avgjørelse hvis saken hadde dreid seg om krigsforbrytelser eller forbrytelser mot menneskeheten som kun ble prøvd etter de norske straffebestemmelsene om terror eller deltagelse i militær virksomhet i væpnet konflikt m.m. Det vises i den denne forbindelse til Rt-2010-1445, hvor et flertall på 11 dommere kom til at det ville stride mot tilbakevirkningsforbudet i Grunnloven § 97 å anvende de nye reglene i straffeloven 2005 § 102 og § 103 om forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser på handlinger som ble begått i tidligere Jugoslavia siden det ville utgjøre en tilbakevirkning til ugunst for tiltalte. Også denne dommen viser at måten alvorlige forbrytelser blir navngitt og karakterisert på er av stor betydning.

Vi mener på denne bakgrunn at det er viktig å vurdere å etterforske og straffeforfølge mistenkte personer som har deltatt i overgrep i væpnet konflikt for krigsforbrytelser eller folkemord og ikke bare vurdere sakene etter de norske straffebestemmelsene om terror med videre. Selv om vi forstår at konkrete krigsforbrytelser kan være krevende å bevise, mener vi at det er må kunne tenkes samarbeid innenfor både de skandinaviske landene og i EU om både straffeforfølging og bevisføring.

2. Alternativer til straff for personer som ikke har begått internasjonale forbrytelser

Selv om folkeretten pålegger Norge å straffeforfølge de internasjonale forbrytelsene krigsforbrytelser, folkemord og forbrytelser mot menneskeheten, finnes det ikke noe tilsvarende forpliktelser når det gjelder straffeforfølging av andre handlinger som er begått i væpnet konflikt. Tvert imot tillater krigens folkerett straffefrihet for personer som har deltatt i en væpnet konflikt uten å ha begått internasjonale forbrytelser. Utgangspunktet her er at når en konflikt overstiger terskelen for en ikke-internasjonal væpnet konflikt, så er det ikke i strid med folkeretten å drepe motpartens stridende personell. Det gjøres i så måte ingen forskjell på statlige styrker og opprørere. Selv om opprørere kan straffes etter interne straffebestemmelser i det aktuelle landet, kan de ikke straffes etter tradisjonell folkerett og bør derfor heller ikke straffeforfølges i Norge for handlinger begått i et annet land som ikke er straffbare etter folkeretten. Vi mener at det er grunnlag for et unntak fra dette når det kan bevises at en person har deltatt i en alvorlig konkret terrorhandling. Men når det gjelder personer som kun rammes av bestemmelsen om deltakelse i en terrororganisasjon, uten selv å ha deltatt i noen konkrete terrorhandlinger, mener vi at det bør vurderes alternativer til straffeforfølging i Norge.

Påtale av handlinger som er begått i utlandet, skal bare skje når «allmenne hensyn» taler for det, jf. Straffeloven § 5 siste ledd. I vurderingen av hva som menes med

allmenne hensyn er det derfor mulig å tenke alternativ til straff for personer som har hatt en nokså perifer og kanskje mer eller mindre ufrivillig rolle i IS knyttet opp til ekteskap eller ansvar for fellesbarn. Det kan her trekkes en parallell til rettsoppgjøret i Nürnberg etter annen verdenskrig, hvor ikke alle deltakere i de erklærte fire kriminelle organisasjoner innenfor det mye mer omfattende tyske nazi-regimet ble holdt strafferettslig ansvarlig. Det er for eksempel ingen historiske eksempler på at ektefeller av SS-personell ble straffedømt for deltakelse i SS.

Det er ingen tvil om at straffeoppgjøret mot norske IS-medlemmer som har vært i Irak og Syria blir krevende. Skal vi klare å reintegrere medlemmer av IS i det norske samfunnet må vi klare å håndtere rettsoppgjøret på en måte som viser at det er handlingene de har begått og ikke deres politiske overbevisning som straffes. Det forutsetter nyanserte vurderinger fra påtalemyndighetens side.

Norsk rett har i dag både bestemmelser om straff for krigsforbrytelser, folkemord og forbrytelser mot menneskeheten, samtidig som den har bestemmelser om bruk av amnestier for personer som ikke har deltatt i IS sine grusomme handlinger. I rettsoppgjørene mot IS-medlemmene vil vi testes i om vi klarer å balansere behovet for å holde personer ansvarlig for de grusomme overgrepene som er begått av IS, mot enkeltpersoners støtte til IS uten å ha noen aktiv rolle i det folkemordet eller krigsforbrytelsene som er blitt begått i Syria og Irak.

Vi håper riksadvokaten ser disse utfordringene og således er villig til møte med oss i ICJ-Norge og eventuelt andre om disse vanskelige spørsmålene i løpet av mai.

Med vennlig hilsen,

Mads Harlem
Sign.
Faggruppeleder

Terje Einarsen
Sign.
Styreleder

Kontakt:
madsharlem1@gmail.com
terje.einarsen@uib.no